

УДК 338.439.5:339.9:005.44

Самойлик Ю. В.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин
Полтавської державної аграрної академії*

Малиш Я. О.

*магістрант
Полтавської державної аграрної академії*

Петрушко К. О.

*магістрант
Полтавської державної аграрної академії*

Samoilyk Iuliia

*Doctor of economic sciences, Associate professor,
Professor of Department of Economics
and International Economic Relations,
Poltava State Agrarian Academy*

Malysh Yana

*Master's Degree
Poltava State Agrarian Academy*

Petrushko Karina

*Master's Degree
Poltava State Agrarian Academy*

ТЕНДЕНЦІЇ ТА МІСЦЕ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті набули подальшого розвитку підходи до виявлення особливостей та основних тенденцій розвитку агропродовольчого ринку України в глобальному середовищі. Сформульовано проблеми та перспективи сучасного розвитку агропродовольчого ринку України. Проведено діагностику показників споживання основних видів продуктів харчування в розрахунку на одну особу, а також порівняння цих показників з мінімальними та раціональними нормами споживання. Визначено відповідність показників фактичного споживання продуктів збалансованим потребам у харчуванні. Проведено діагностику динаміки індексів достатності споживання продуктів харчування на одну особу відповідно до раціональної та мінімальної норм споживання протягом останніх років. Визначено рівень споживання основних видів продуктів харчування в розрізі регіонів України. Здійснено оцінювання показників динаміки самозабезпеченості України основними продуктами харчування. Оцінено передумови та перспективи виходу національного товаровиробника на зовнішній ринок.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, глобальне середовище, споживання, раціональна норма споживання, самозабезпечення, зовнішня торгівля, експорт.

Вступ та постановка проблеми. В умовах глобалізації економіки та посилення глобальної конкуренції в усіх соціально-економічних аспектах господарювання виникають нові умови розвитку агропродовольчого ринку. Перед Україною формуються виклики щодо завоювання сприятливих ринкових позицій як в національному, так і в глобальному масштабі. Агропродовольчий сектор є базовою структуроутворюючою складовою національної економіки. Аграрна сфера є провідною в національному масштабі, при цьому є експортоорієнтованою та посідає вагомe місце у зовнішньоторговельному балансі України. Глобалізаційний розвиток зумовлює потребу змін національних умов управління агропродовольчим ринком, при цьому необхідно враховувати посилення інтеграційних процесів у світі; високий рівень інформатизації всіх сфер життєдіяльності; зростання чисельності населення, як наслідок, підвищення потреб, отже, попиту на продовольство; підвищення світових цін на продовольчі товари; перерозподіл агропродовольчого ринку між провідними виробниками; нові вимоги до якості продукції та технологій; посилення науково-технічного прогресу в агропродовольчій сфері; зменшення доданої вартості сільського господарства у ВВП розвинутих країн світу у зв'язку з розвитком інших високотехнологічних сфер.

Таким чином, нові світові тенденції на агропродовольчому ринку зумовлюють необхідність виявлення закономірностей розвитку цього сегменту для формування конкурентних переваг національного виробника та його виходу на зовнішній сектор, що визначає актуальність проведення дослідження в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку агропродовольчого ринку широко досліджені науковцями. Зокрема, ґрунтовними є праці О.В. Березіна, Л.М. Березіної, А.О. Гуророва, О.Д. Гудзинського, Ю.І. Данька, В.С. Данкевича, В.В. Зіновчука, Т.О. Зінчук, Є.М. Кирилюка, І.Г. Кириленка, Ю.О. Луленка, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, І.А. Маркіної, Л.О. Мармуль, В.В. Писаренка, О.В. Олійника, П.Т. Саблука, О.В. Ульянченка, Д.В. Шияна, О.Г. Шпикуляка. Науковці розглядають різні аспекти розвитку агропродовольчого ринку, зокрема проблеми формування кон'юнктури цього сегменту, виробництва та збуту продукції, виходу на міжнародні ринки, формування управлінських та маркетингових механізмів, забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів агропродовольчого ринку, державного регулювання та підтримки, розвитку інфраструктури. Водночас, незважаючи на значну кількість праць у цьому напрямі, глобалізація висуває нові виклики економіці та агропродовольчому ринку, що вимагає врахування нових чинників, детермінантів, обмежень та можливостей.

Метою статті є виявлення особливостей, тенденцій та закономірностей розвитку агропродовольчого ринку України; обґрунтування перспектив виходу товаровиробника на зовнішній ринок.

Результати дослідження. Проблеми та перспективи сучасного розвитку агропродовольчого ринку України виявляються в таких особливостях:

1) природно-кліматичний та територіальний потенціал, що дає змогу виробляти значні обсяги сільськогосподарської продукції, а зміни клімату вимагають удосконалення технологій, пристосування та переорієнтації сільського господарства до нових природно-кліматичних умов;

2) домінування сировинного сільськогосподарського виробництва, необхідність створення нових та розвиток наявних переробних потужностей;

3) низький рівень розвитку соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку, маркетингово-логістичних та інформаційно-консалтингових систем;

4) незбалансований галузевий розвиток агропродовольчої сфери (галузь рослинництва в Україні здійснила крок наперед порівняно з тваринництвом за такими показниками, як рівень автоматизації та інтенсифікації виробництва, частка ручної праці, орієнтація на експорт, продуктивність, рівень витрат, прибутковість);

5) незадовільний стан національних сфер з виробництва основних та оборотних засобів (відсутність підприємств з виробництва техніки відповідної якості та потужності порівняно із закордонною; нерозвинена селекційна справа, що зумовлює необхідність придбання насіння та гібридів, що дають лише одну репродукцію, за високими цінами);

6) посилення антропогенного навантаження на середовище, загострення екологічних проблем, виснаження ґрунту, нівелювання екологічної складової агропромислового виробництва;

7) монополізація агропродовольчого ринку, невизначений статус різних форм господарювання в аграрній сфері;

8) недосконалість державного регулювання аграрної сфери, зокрема нормативно-правової бази, невідповідність національних стандартів міжнародним.

Важливим критерієм, що характеризує рівень розвитку агропродовольчого ринку, є обсяг споживання основних продуктів в розрахунку на одну особу. Цей показник характеризує рівень продовольчої безпеки, задоволеність найнижчого рівня потреб, а саме фізіологічних, культуру споживання, традиції, а також передумови до здоров'я нації. Проблема споживання основних видів продуктів харчування виходить за межі лише фізіологічних потреб, здебільшого перетворюючись на економічну. Платоспроможність населення, схильність до споживання і заощадження більшою мірою визначають обсяг та структуру споживання, ніж необхідність задоволення фізіологічних потреб.

Розробленням норм споживання основних видів продуктів в Україні займається низка експертів на державному рівні, зокрема Міністерство охорони здоров'я. Так, МОЗ України було затверджено «Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005–2015 роки» [1], при цьому установа пропонує застосовувати визначення «Орієнтовного набору основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005–2015 роки» без зміни кількісних показників таких наборів. Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 року № 1379 затверджено методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, а також дано розпорядження Міністерству охорони здоров'я визначити кожні п'ять років рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів у середньому на одну особу [2]. При цьому Міністерство економічного розвитку і торгівлі має готувати та оприлюднювати щороку до 1 вересня наступного періоду звіт про стан продовольчої безпеки України.

Можна простежити певну невідповідність соціальних стандартів щодо споживання продуктів харчування. МОЗ України, відповідно до частини другої статті 3 Закону України «Про прожитковий мінімум» [3], керуючись пунктом 8 Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267 [4], затверджує «Норми фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» від 3 вересня 2017 року № 1073, зареєстровані Міністерством юстиції 2 жовтня 2017 року за № 1206/31074, що стало підставою до втрати чинності Наказу Міністерства охорони здоров'я

України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії» від 18 листопада 1999 року № 272, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 2 грудня 1999 року за № 834/4127 [5].

Також норми споживання продуктів харчування розглядаються у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 14 квітня 2000 року № 656 [6], яка втратила чинність відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 11 жовтня 2016 року № 780 [7]. Якщо порівняти вищезазначені стандарти, то можна виявити певні відмінності в рекомендаціях щодо харчування, однак у цих документах не обґрунтовані чинники, які могли б зумовити зміни (табл. 1).

Мінімальні норми споживання основних продуктів харчування в Україні суттєво нижчі за раціональні норми.

При цьому фактичний рівень споживання нині є суттєво нижчим за раціональні норми та показник 1990 року. Крім того, норми споживання мають переглядатися кожні 16 років, а на практиці це відбулося через 16 років. Споживання м'яса і м'ясопродуктів у 2016 році загалом відповідало показникам Кабінету Міністрів України, також у межах норми є споживання цукру. Значно менше потреби споживається молока і молокопродуктів, плодів, ягід, винограду, риби і рибопродуктів. У межах раціональної норми перебуває споживання хліба і хлібобулочних виробів. Щодо картоплі, овочів і баштанних, олій, то ці продукти споживаються в надлишку. Порівняно з мінімальною нормою споживання у 2016 році молока і молокопродуктів споживають на 36,1% менше норми, плодів, ягід, винограду – на 41,7%, риби і рибопродуктів – на 29,9%. Яєць споживається на 21,4% більше норми, картоплі – на 47,2%, овочів і баштанних – на 48,8%, олій – на 44,4% (табл. 2, 3).

Наведені показники свідчать про нераціональну структуру та обсяг споживання продуктів харчування в Україні. Також варто зауважити, що ця статистика не враховує якість продуктів, що споживаються, тому висновок

Таблиця 1

**Показники динаміки обсягів виробництва основних продуктів харчування
в розрахунку на одну особу, кг, 1990–2016 роки**

Види продуктів харчування	Мінімальні норми КМУ		Раціональні норми [1]	Роки									2016 рік, % до 2012 року
	2000 рік [6]	2016 рік [7]		1990	1995	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
М'ясо і м'ясопродукти	52	51,9	80	68	39	32,8	52	54,4	56,1	54,1	50,9	51,4	94,5
Молоко і молокопродукти	341	327,6	380	373	244	199,1	206,4	214,9	220,9	222,8	209,9	209,5	97,5
Яйця, шт.	231	220	290	272	171	166	290	307	309	310	280	267	87,0
Хліб і хлібопродукти	94	94,7	101	141	128	124,9	111,3	109,4	108,4	108,5	103,2	101	92,3
Картопля	96	95	124	131	124	135,4	128,9	140,2	135,4	141	137,5	139,8	99,7
Овочі й баштанні	105	110	110	103	97	101,7	143,5	163,4	163,3	163,2	160,8	163,7	100,2
Плоди, ягоди, виноград	68	85,2	90	47	33	29,3	48	53,3	56,3	52,3	50,9	49,7	93,2
Риба і рибопродукти	12	13,7	20	18	3,6	8,4	14,5	13,6	14,6	11,1	8,6	9,6	70,6
Цукор	32	30,6	38	50	32	36,8	37,1	37,6	37,1	36,3	35,7	33,3	88,6
Олія	8	8,1	13	12	8,2	9,4	14,8	13	13,3	13,1	12,3	11,7	90,0

Джерело: узагальнено авторами за джерелами [1; 6–9]

Таблиця 2

**Індекси достатності споживання продуктів харчування на одну особу
до раціональної норми споживання, 1995–2016 роки**

Вид продукції	1990 рік	1995 рік	2000 рік	2010 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2016 рік до 2015 року, +, -
М'ясо і м'ясопродукти	0,85	0,488	0,41	0,65	0,68	0,701	0,676	0,636	0,643	-0,1
Молоко і молокопродукти	0,982	0,642	0,524	0,543	0,566	0,581	0,586	0,552	0,551	0,0
Яйця, шт.	0,938	0,590	0,572	1,000	1,059	1,066	1,069	0,966	0,921	-0,1
Хліб і хлібопродукти	1,396	1,267	1,237	1,102	1,083	1,073	1,074	1,022	1,000	-0,1
Картопля	1,056	1,000	1,092	1,040	1,131	1,092	1,137	1,109	1,127	0,0
Овочі й баштанні	0,936	0,882	0,925	1,305	1,485	1,485	1,484	1,462	1,488	0,0
Плоди, ягоди, виноград	0,522	0,367	0,326	0,533	0,592	0,626	0,581	0,566	0,552	-0,1
Риба і рибопродукти	0,9	0,18	0,42	0,725	0,68	0,730	0,555	0,43	0,48	-0,3
Цукор	1,316	0,842	0,968	0,976	0,989	0,976	0,955	0,939	0,876	-0,1
Олія	0,923	0,631	0,723	1,138	1,000	1,023	1,008	0,946	0,9	-0,1

Джерело: розраховано авторами за джерелами [1; 8; 9]

Індекси достатності споживання продуктів харчування на одну особу до мінімальної норми споживання 2016 року, 1995–2016 роки

Вид продукції	1990 рік	1995 рік	2000 рік	2010 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2016 рік до 2015 року, +, -
М'ясо і м'ясопродукти	1,31	0,751	0,632	1,002	1,048	1,081	1,042	0,981	0,99	-0,1
Молоко і молокопродукти	1,139	0,745	0,608	0,63	0,656	0,674	0,68	0,641	0,639	0,0
Яйця, шт.	1,236	0,777	0,755	1,318	1,395	1,405	1,409	1,273	1,214	-0,2
Хліб і хлібопродукти	1,489	1,352	1,319	1,175	1,155	1,145	1,146	1,090	1,067	-0,1
Картопля	1,379	1,305	1,425	1,357	1,476	1,425	1,484	1,447	1,472	0,0
Овочі й баштанні	0,936	0,882	0,925	1,305	1,485	1,485	1,484	1,462	1,488	0,0
Плоди, ягоди, виноград	0,552	0,387	0,344	0,563	0,626	0,661	0,614	0,597	0,583	-0,1
Риба і рибопродукти	1,314	0,263	0,613	1,058	0,993	1,066	0,81	0,628	0,701	-0,4
Цукор	1,634	1,046	1,203	1,212	1,229	1,212	1,186	1,167	1,088	-0,1
Олія	1,481	1,012	1,160	1,827	1,605	1,642	1,617	1,519	1,444	-0,2

Джерело: розраховано авторами за джерелами [1; 8; 9]

про рівень задоволення фізіологічних потреб у поживних речовинах, згідно з даними офіційної статистики, є умовним. Важливу роль у зміні тенденцій споживання відіграють особисті вподобання населення. Так, останніми роками все більш популярним стає вегетаріанство.

За даними, отриманими під час соціологічного дослідження у вересні-жовтні 2017 року зоозахисної організації «Відкриті клітки» та Київського міжнародного інституту соціології, 5,2% населення України (2 млн. осіб) не споживає м'яса, статистична похибка вибірки не перевищує 2%, згідно з дослідженням, більшість тих, хто відмовляється від споживання тваринних продуктів, складають молоді люди від 18 до 29 років, крім того, у цій віковій категорії більше людей вибирають повну відмову від продуктів тваринного походження (веганство) порівняно зі старшим поколінням; вегетаріанство є більш популярним у західних та центральних областях України, серед тих, хто все ж таки споживає тваринні продукти, більше трьох мільйонів людей свідомо зменшують кількість м'яса у своєму раціоні [10]. З одного боку, такі тенденції обумовлені модою, пропагандою спорту, здорового способу життя, охорони тварин, а з іншого боку, вони обумовлені купівельною спроможністю населення та, відповідно, суттєвим зростанням цін на продукти харчування тваринного походження. Також важливим чинником, що впливає на споживання цієї продукції, є зниження якості, що зумовлює зменшення споживання. Споживання продуктів харчування має відмінності за регіонами (рис. 1).

Споживання продукції тваринництва серед регіонів України є суттєво меншим за мінімальну норму, за винятком яєць, споживання яких перевищує мінімально необхідний показник в обсязі 220 шт./особу на рік. Найвищим цей показник є в Житомирській (302 шт./особу), Кіровоградській (290 шт./особу), Дніпропетровській (289 шт./особу), Київській (287 шт./особу), Полтавській (286 шт./особу) областях.

Найменше споживають яєць у Луганській області, а сам є 222 шт./особу, при цьому показник перебуває в нормі мінімального споживання. Щодо раціональної норми споживання (290 яєць на одну особу в рік), то вона споживається в Житомирській та Кіровоградській областях. Такі позитивні тенденції пояснюються ефективним розвитком галузі птахівництва як м'ясного, так і яєчного напрямків, внаслідок чого економічна доступність цих товарів перебуває на високому рівні порівняно з іншими продуктами тваринного походження. Споживання м'яса в розрахунку

на особу перевищує мінімальну норму лише в Київській (62,5 кг/особу), Дніпропетровській (61,9 кг/особу), Донецькій (54,3 кг/особу), Кіровоградській (53,1 кг/особу), Вінницькій та Херсонській (52,6 кг/особу) областях. Найменшим цей показник є в Луганській (39,6 кг/особу) та Івано-Франківській (42,6 кг/особу) областях. Раціональна норма споживання м'яса і м'ясопродуктів не досягнута в жодному регіоні. Негативною є ситуація зі споживанням молока та молокопродуктів, адже в жодному регіоні не спостерігається досягнення мінімальної норми споживання цієї продукції. Найвищими показники споживання є у західних регіонах, а саме Івано-Франківській, Чернівецькій, Тернопільській областях (281,4 кг/особу, 251 кг/особу, 245,7 кг/особу відповідно); найнижчими – у східних областях, а саме Донецькій та Луганській областях (169,3 кг/особу і 138,2 кг/особу відповідно). Щодо споживання риби, то наближеними до мінімальної норми є показники споживання у Київській (13,1 кг/особу) та Одеській (13 кг/особу) областях; найменшим є споживання у Сумській, Закарпатській, Тернопільській, Івано-Франківській та Луганській областях (менше 7 кг/особу). Щодо продукції рослинництва, то спостерігаються дещо інші тенденції. Майже у всіх регіонах споживають цю продукцію в межах мінімальної норми, за винятком плодів, ягід, винограду. Такі тенденції зумовлені тим, що нестача в продуктах тваринництва покривається за рахунок рослинницької продукції (рис. 2).

Найвищий рівень споживання хліба і хлібних продуктів спостерігається у Черкаській, Херсонській, Хмельницькій, Закарпатській, Вінницькій, Івано-Франківській та Житомирській областях, де він перевищує 110 кг/особу. Найменшим споживання цієї продукції є у Харківській, Луганській, Київській областях, де воно менше мінімальної норми споживання (94,7 кг/особу). Картоплі вживають в надлишку: понад 180 кг/особу споживають в Івано-Франківській, Житомирській, Вінницькій, Волинській, Львівській областях. Овочі та баштанні також споживаються в надлишку, зокрема в Полтавській, Миколаївській, Дніпропетровській областях (понад 180 кг/особу). Нижче норми споживають плоди, ягоди, виноград, а найвищим цей показник є в Київській області (73,1 кг/особу) та Чернівецькій області (60,1 кг/особу), найменшим є споживання (менше 40 кг/особу) у Чернігівській, Рівненській, Донецькій, Сумській, Луганській областях.

Вище норми споживають цукор. Зокрема, в Черкаській області цей показник становить 42,3 кг/особу, висо-

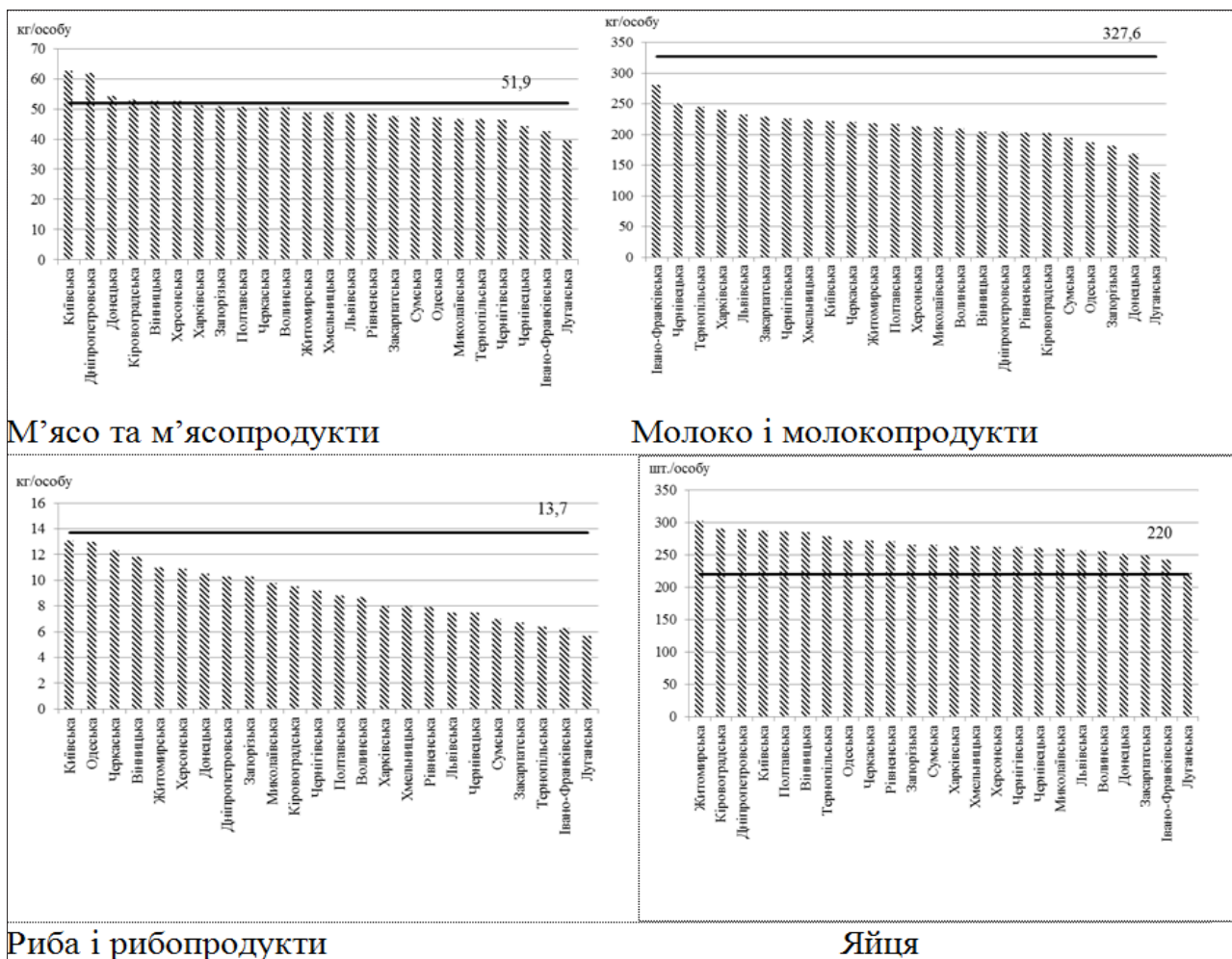

Рис. 1. Рівень споживання продукції тваринництва за регіонами, 2016 рік

Джерело: узагальнено авторами за джерелами [1; 6–9]

ким є рівень споживання цукру також у Херсонській (37 кг/особу) та Кіровоградській областях (36,2 кг/особу). Найбільшими споживачами олії є Черкаська (13,5 кг/особу), Одеська (13,2 кг/особу), Миколаївська області (12,9 кг/особу). Надлишок споживання рослинної олії свідчить про заміну цим продуктом жирів тваринного походження, що свідчить про низьку якість раціону харчування населення.

Діагностика показників динаміки обсягів виробництва харчових продуктів і напоїв в Україні свідчить про наявність позитивних тенденцій в окремих харчових галузях. Так, суттєвим є зростання м'ясного птахівництва, а саме у 3,3 рази у 2016 році порівняно з 2012 роком. Цей показник становив у 2016 році 248 тис. т. Такий напрям є найбільш привабливим порівняно з іншими сферами м'ясопродуктового сегменту ринку. По-перше, птахівництво є найбільш скоростиглою галуззю. По-друге, ця галузь може ефективно функціонувати на засадах вузької спеціалізації, на відміну від інших агропродовольчих сфер, що дає змогу максимально точно й ефективно використовувати засоби виробництва. По-третє, низькою є собівартість виробництва порівняно зі свиноводством та скотарством. Щодо інших видів м'яса, то суттєвого зростання не спостерігається, при цьому зменшилось виробництво замороженого м'яса великої рогатої худоби на 6,2%. Виробництво ковбасних виробів залишається на ста-

більному рівні, адже порівняно з 2012 роком можна простежити зменшення виробництва цих виробів на 18,7%, однак це зумовлене неврахуванням тимчасово окупованих територій, на які припадає значна частка виробництва цієї продукції. Спостерігається суттєве зменшення виробництва соків та їх сумішей на 46,2% і 34,3% відповідно у 2016 році порівняно з 2012 роком. Водночас виробництво овочів консервованих збільшилось на 14,4%.

Виробництво олії соняшникової нерафінованої збільшилось на 16%, становлячи у 2016 році 4 412 тис. т. Позитивною є тенденція збільшення обсягів виробництва молока обробленого, а саме на 5,4% (961 тис. т у 2016 році), а також молока та вершків жирністю понад 6%, а саме 178,7% (64,5 тис. т у 2016 році). Збільшилось виробництво масла на 16,3%, однак виробництво сирів зменшилось: неферментованого виробляється на 11,3% менше (70,1 тис. т у 2016 році), сичужних та плавлених – на 32,7% менше (113 тис. т у 2016 році). Таке зменшення зумовлене насамперед закриттям ринків Росії, які були основними для продажу українських сирів. Щодо статистики виробництва хліба і хлібних продуктів, то їх виробництво загалом зменшилось за винятком круп, обсяг виробництва яких становив у 2016 році 373 тис. т, що на 2,2% більше, ніж у 2012 році. Виробництво шоколаду зменшилось вдвічі, становлячи у 2016 році 171 тис. т, що можна пояснити неврахуванням статистичних даних тим-

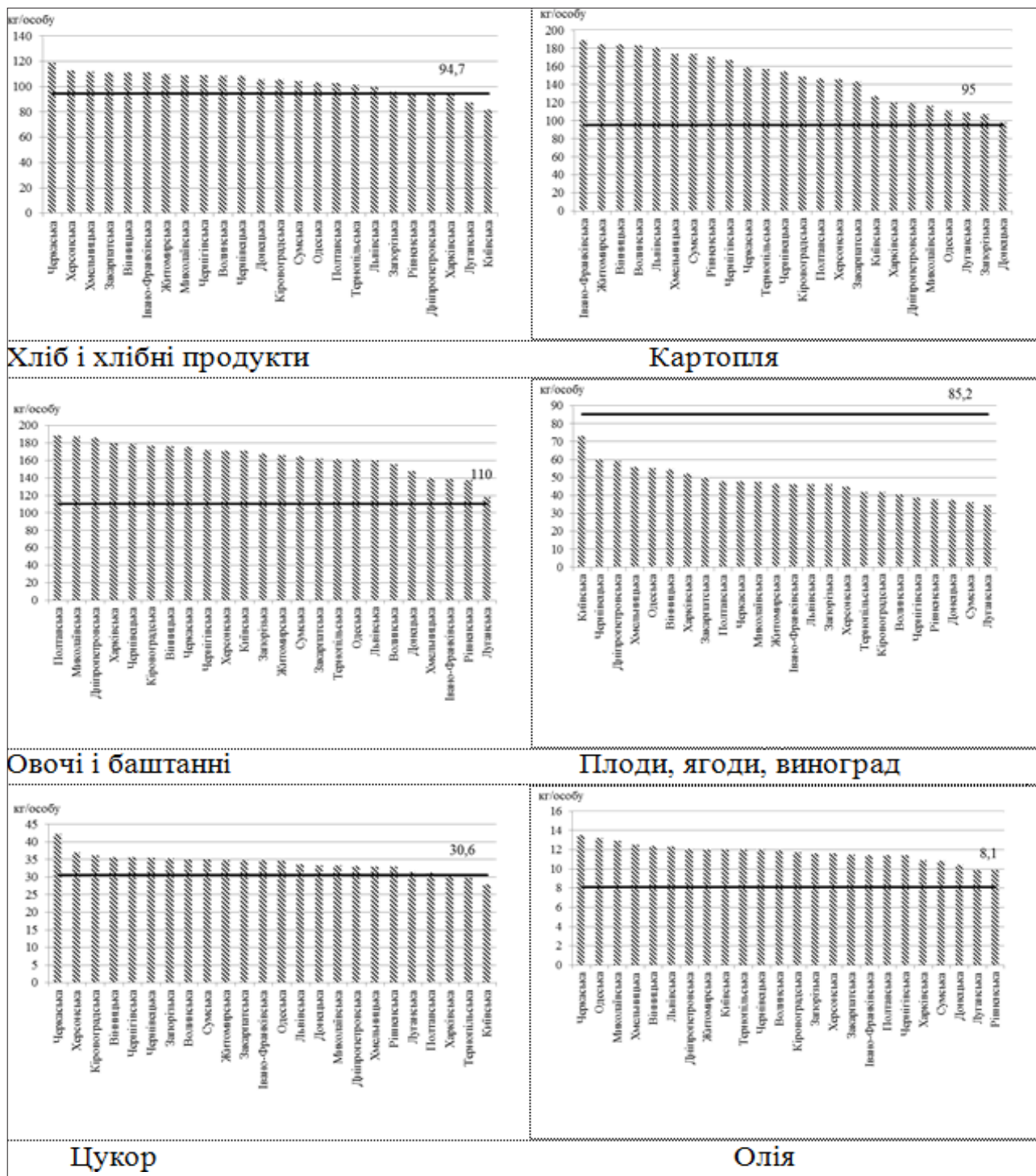

Рис. 2. Рівень споживання продукції рослинництва за регіонами, 2016 рік

Джерело: узагальнено авторами за джерелами [1; 6–9]

часово окупованих територій. Виробництво цукру становило 1 997 тис. т, що на 6,8% менше показника 2012 року.

Для забезпечення потреби у продуктах харчування кожна країна намагається максимально застосовувати внутрішній потенціал. Рівень його використання насамперед залежить від природних умов, диверсифікованості напрямів розподілу цих ресурсів, зовнішньоекономічних торговельних зв'язків у продовольчому сегменті (табл. 4). Протягом 2013–2016 років рівень виробництва м'яса та м'ясопродуктів залишався майже незмінним, становлячи

у 2016 році 2 324 тис. т, при цьому частка експорту становила 13% (303 тис. т), імпортовано продукції в обсязі 182 тис. т, що склало 7,3%.

Рівень самозабезпеченості становив 105,4%, однак не було досягнуто раціональної та мінімальної норм споживання цих продуктів. Щодо молока та молокопродуктів, то динаміка їх виробництва має стабільну тенденцію до зниження. Так, порівняно з 2013 роком цей показник знизився на 1 106 тис. т, або на 9,6%. При цьому частка експорту знизилась із 7,2% у 2012 році до 4,2% у 2016 році.

Показники динаміки самозабезпеченості України м'ясом та м'ясопродуктами, 2000–2016 роки, тис. т

Показник	Роки							2016 рік до 2013 року, +, -
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	1 663	2 059	2 210	2 389	2 360	2 323	2 324	-65,0
Зміна запасів на кінець року	-82	-3	23	-20	-18	-1	-2	18,0
Імпорт	38	378	423	332	201	158	182	-150,0
Усього ресурсів	1 783	2 440	2 610	2 741	2 579	2 482	2 508	-233,0
Експорт	163	48	125	182	218	245	303	121,0
Витрачено на нехарчові цілі (на корм, втрати тощо)	9	8	7	9	8	8	10	1,0
Фонд споживання	1 611	2 384	2 478	2 550	2 325	2 179	2 195	-355,0
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	102,7	86,1	88,9	93,4	101,2	106,2	105,4	12,0
Частка експорту від виробництва, %	9,8	2,3	5,7	7,6	9,2	10,5	13,0	5,4
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	2,1	15,5	16,2	12,1	7,8	6,4	7,3	-4,8
Зовнішньоторговельний баланс, %	7,7	-13,2	-10,6	-4,5	1,4	4,2	5,8	10,3
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	0,41	0,65	0,68	0,701	0,676	0,636	0,643	-0,1
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 року	0,632	1,002	1,048	1,081	1,042	0,981	0,99	-0,1

Джерело: розраховано авторами на основі джерел [8; 9]

Імпорт цієї продукції незначний, а саме 1%. В умовах суттєвого незадоволення раціональної та мінімальної норм споживання молока та молокопродуктів в Україні пріоритети розвитку цього сегменту агропродовольчого ринку мають бути спрямовані на задоволення внутрішнього попиту за рахунок внутрішнього потенціалу. Позитивною ситуацією характеризується розвиток яєчного напрямку. Внутрішні потреби населення в цій продукції задоволені, частка експорту є суттєвою (12,8% у 2016 році), яка збільшилась порівняно з 2013 роком на 3,6%. Вектор розвитку цього сегменту можна вважати найбільш оптимальним. Загальні натуральні показники балансу споживання зернових і зернобобових свідчать загалом про високий рівень розвитку галузі, оскільки норма споживання цієї продукції забезпечена повністю, при цьому частка експорту є значною, а саме 62,7%, імпортована продукція на українському ринку майже відсутня. Інша ситуація спостерігається на ринку картоплі. Ця продукція споживається в надлишку, що свідчить про незбалансований раціон харчування й низьку культуру споживання. Основною причиною є економічна недоступність продуктів тваринного походження, зокрема м'яса, які замінюють доступнішими продуктами, наприклад картоплею. Аналогічна тенденція спостерігається зі споживанням овочів і баштанних. Цю продукцію споживають у надлишку на 48,8%, при цьому частка експорту є незначною (2,2%). З одного боку, споживання овочів у значній кількості є позитивним явищем, оскільки ці продукти містять низку корисних елементів. З іншого боку, надлишок їх споживання приводить до негативних наслідків для організму людини. Такі тенденції зумовлені заміною овочами та баштанними продуктами тваринного походження, що також пов'язане з низькою платоспроможністю споживачів. З огляду на ці показники варто вказати на доцільність розвитку цієї галузі в експортоорієнтованому векторі. Протилежні тенденції простежуються щодо балансу споживання плодів, ягід і винограду. Мінімальна норма споживання цього продукту задовольняється лише на 58,3%, при цьому 23,7% цього показника складають імпортовані товари. Експорт становить 11,9%. Ця галузь потребує особливої уваги, оскільки Україна має значний потенціал

до її розвитку, однак через недосконале управління в цій сфері не використовує його повністю.

Експортоорієнтований тип розвитку можна простежити в цукровій промисловості. Цей продукт споживається в достатній кількості. Частка експорту складає 25%, що суттєво перевищує показник 2015 року (на 9,5%) та 2013 року (на 12,4%). Найбільші обсяги виробництва, споживання та експорту досягнуті в олійній галузі. У 2016 році вироблено 5 409 тис. т рослинної олії, що на 1 697 тис. т, або на 45,7%, більше за показник 2013 року. Частка експорту становить 94,1%. Отже, олійна галузь має найвищі показники розвитку як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках порівняно з іншими основними сегментами агропродовольчого ринку.

Проведена діагностика балансів виробництва, споживання та зовнішньої торгівлі основними видами продовольчих товарів свідчить про продовольчий дисбаланс, що є заміною в раціоні харчування людини одних видів продуктів харчування іншими у зв'язку з низькою платоспроможністю населення за наявного потенціалу до забезпечення збалансованого попиту.

Концепція управління розвитком національного агропродовольчого ринку має враховувати закордонний досвід та його вплив на глобалізаційні процеси. Т.О. Зінчук вважає, що, засновуючись на перевагах економіки відкритого типу та активній державній підтримці, європейський агробізнес надає можливість сільськогосподарським товаровиробникам реалізовувати свій потенціал у виробництві високорентабельної продукції та досягати конкурентних переваг на зовнішньому ринку [11, с. 96]. Важливим напрямом управління розвитком агропродовольчого ринку є «підвищення ефективності використання внутрішнього потенціалу, насамперед на інноваційній основі, що підкреслює група науковців» [12], які зазначають, що серед напрямів інноваційного розвитку аграрного сектору слід визначити такі, як створення та впровадження у виробництво високородуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин і птиці; стимулювання агроекологічної діяльності, зокрема розвитку альтернативного органічного агропродовольства; формування високоосвічених професійних кадрів [12, с. 10].

Згідно з Аналітичною доповіддю [13] сучасний стан зовнішньоекономічних відносин у світі характеризується активізацією економічної дипломатії, що є проявом загальносвітової тенденції економізації зовнішньої політики, вирішальним кроком у цьому протистоянні стала переорієнтація українського експорту на спільний ринок Євросоюзу з використанням можливостей Угоди про Асоціацію та ЗВТ з ЄС; загалом частка ринку ЄС у загальному експорті товарів із України в першому півріччі 2017 року становила 39,8%, що значно перевищує частку країн СНД (16,8%); водночас зовнішньоторговельна орієнтація української економіки на ринок ЄС вимагає запровадження притаманних йому макроекономічних принципів та орієнтирів державного регулювання, імплементації європейських стандартів і технічних норм, створення країнами ЄС спільних «ланцюжків доданої вартості», імпорту найсучасніших технологій виробництва тощо; визначальною тут є співпраця України з країнами Західної Європи, а також країнами, які мають із ЄС спеціальні угоди щодо співробітництва [13].

Зовнішня торгівля, безумовно, відіграє важливу роль у розвитку країни, особливо в умовах глобалізації економіки. Цей напрям діяльності має свої особливості залежно від сегменту ринку. Актуальним це питання є для агропродовольчого ринку як стратегічного сегменту. Останніми роками спостерігається зміна вектору зовнішньоекономічної діяльності держави загалом і цього сегменту зокрема. Значні зусилля покладаються на розвиток інтеграційних відносин та налагодження партнерських зв'язків з іноземними контрагентами.

Висновки. Український товаровиробник зацікавлений у розвитку експорту насамперед у зв'язку із суттєво вищою ціною на зовнішньому ринку. Основною проблемою при цьому є сировина орієнтованість експортерів. За рахунок того, що українські виробники постачають товари низького ступеня оброблення, вони недоотримують значну суму можливих прибутків. Основними агропродовольчими товарами, частка яких зростає в українському експорті, є зерно (насамперед, кукурудза), соняшникова олія (наливна), овочі, фрукти, курятина, мед, незначною мірою молоко.

Підписання асоціації з Європейським Союзом частково спростило доступ українського виробника на європейський ринок за рахунок формування квот. Однак український виробник лише частково їх використовує. Максимально вони використовуються за такими групами товарів, як мед, цукор, крупи та борошно, виноградний та яблучний соки, кукурудза, оброблені томати, м'ясо птиці. Головним бар'єром доступу на зовнішній ринок для українського виробника є отримання сертифікату якості, тому покращення якісних параметрів аграрної продукції потребує першочергової уваги. Позитивно оцінюючи прагнення товаровиробників до розширення експорту продукції, вказуємо на необхідність першочергового забезпечення внутрішнього попиту в основних продуктах харчування.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають в обґрунтуванні моделі збалансованого розвитку агропродовольчого ринку, яка би враховувала споживчий потенціал внутрішнього сегменту та можливості зовнішнього ринку.

Список використаних джерел:

1. Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005–2015 роки, затверджені Міністерством охорони здоров'я України. *База даних «Законодавство України»* / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/27338/response/51411/attach/3/SCAN%20114762...pdf> (дата звернення: 10.09.2019).
2. Деякі питання продовольчої безпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року № 1379. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF> (дата звернення: 10.09.2019).
3. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15 липня 1999 року № 966-XIV. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (дата звернення: 10.09.2019).
4. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267. *База даних «Законодавство України»* / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF> (дата звернення: 11.09.2019).
5. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18 листопада 1999 року № 272, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 2 грудня 1999 року за № 834/4127. *База даних «Законодавство України»* / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0834-99> (дата звернення: 11.09.2019).
6. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 року № 656. *База даних «Законодавство України»* / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-%D0%BF> (дата звернення: 12.09.2019).
7. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 року № 780. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF> (дата звернення: 12.09.2019).
8. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : статистичний збірник / відп. за вип. О.М. Прокопенко. Київ : Державний комітет статистики України, 2017. 50 с.
9. Виробництво промислової продукції за видами в Україні за 2016 рік : статистичний бюлетень / відп. за вип. І.С. Петренко. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 194 с.
10. В Україні два мільйони вегетаріанців, – опитування. URL: https://zik.ua/news/2017/10/23/v_ukraini_dva_milyony_vegetariantsiv_opytuvannya_1191465 (дата звернення: 12.09.2019).
11. Зінчук Т.О. Кон'юнктура європейського аграрного ринку: тенденції та перспективи для України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 2 (4). С. 96–105.
12. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення). *Економіка АПК*. 2009. № 12. С. 3–13.
13. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ : НІСД, 2017. 928 с.

References:

1. Rekomendovani racional'ni normy spozhyvannya osnovnykh produktiv harchuvannya na dushu naselennya na 2005-2015 roky, zatverdzeni Ministerstvom oхorony zdorovya Ukrayiny [Recommendations by the Ministry of Health of Ukraine on the Recommended rational consumption of basic foodstuffs per capita for 2005–2015]. Retrieved from: <https://dostup.pravda.com.ua/request/27338/response/51411/attach/3/SCAN%20114762...pdf> (in Ukrainian) (accessed: 10.09.2019).
2. Deyaki pytannya prodovolchoyi bezpeky [Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution on Some food security issues] № 1379 (2007, December 05). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF> (in Ukrainian) (accessed: 10.09.2019).
3. Zakon Ukrayiny "Pro prozhytkovyj minimum" [Law of Ukraine on the Living Wage] № 966-XIV (1999, July 15). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (in Ukrainian) (accessed: 10.09.2019).
4. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Ministerstvo oхorony zdorovya Ukrayiny [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the Regulation on the Ministry of Health of Ukraine] № 267 (2015, March 25). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF> (in Ukrainian) (accessed: 11.09.2019).
5. Pro zatverdzhennya Norm fiziologichnykh potreb naselennya Ukrayiny v osnovnykh xarchovykh rechovynax i energiyi [Order of the Ministry of Health of Ukraine on approval of the Norms of physiological needs of the population of Ukraine in basic nutrients and energy] № 272 (1999, November 18). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0834-99> (in Ukrainian) (accessed: 11.09.2019).
6. Pro zatverdzhennya naboriv produktiv xarchuvannya, naboriv neprodovolchykh tovariv ta naboriv poslug dlya osnovnykh social'nykh i demografichnykh grup naselennya [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approving food sets, non-food sets and service sets for the main social and demographic groups of population] № 656 (2000, April 14). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-%D0%BF> (in Ukrainian) (accessed: 11.09.2019).
7. Pro zatverdzhennya naboriv produktiv xarchuvannya, naboriv neprodovol'chykh tovariv ta naboriv poslug dlya osnovnykh social'nykh i demografichnykh grup naselennya [Resolution of the Cabinet of Ministers on approval of sets of food, sets of non-food items and sets of services for the main social and demographic groups of the population] № 780 (2016, Oktober 11). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF> (in Ukrainian) (accessed: 11.09.2019).
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017). Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naselennjam Ukrainy [Balances and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine], Kyiv.
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017). Vyrobnystvo promyslovoji produktsiji za vydamy v Ukraini za 2016 rik. [Production of industrial products by types in Ukraine for 2016], Kyiv.
10. V Ukraini dva milijony veghetarianciv, – opytuvannya [Ukraine has two million vegetarians – poll]. Retrieved from: https://zik.ua/news/2017/10/23/v_ukraini_dva_milyony_vegetariantsiv__opytuvannya_1191465 (in Ukrainian) (accessed: 12.09.2019).
11. Zinchuk T.O. (2013) Kon'unktura jevropejskogho aghrarnogho rynku: tendenciji ta perspektyvy dlja Ukrainy [European Agricultural Market: Trends and Prospects for Ukraine]. *Collection of scientific works of the Taurida State Agrotechnological University (Economic Sciences)*, no. 2 (4), pp. 96–105.
12. Sabluk P.T., Mesel-Veselyak V.Y., Fedorov M.M. (2009) Agrarna reforma v Ukraini (zdobutky, problemy i shljakhy jikh vyrishennja) [Agrarian reform in Ukraine (achievements, problems and solutions)]. *Economy APC*, no. 12, pp. 3–13
13. Analychna dopovidj do Shhorichnogho Poslannja Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoji Rady Ukrainy "Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovyshe Ukrainy v 2017 roci" [Analytical Report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On Internal and External Situation of Ukraine in 2017"]. (2017). K. : NISD (in Ukrainian).

ТЕНДЕНЦИИ И МЕСТО АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА УКРАИНЫ В ГЛОБАЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация. В статье получили дальнейшее развитие подходы к выявлению особенностей и основных тенденций развития агропродовольственного рынка Украины в глобальной среде. Сформулированы проблемы и перспективы современного развития агропродовольственного рынка Украины. Проведена диагностика показателей потребления основных видов продуктов питания в расчете на одного человека, а также сравнение этих показателей с минимальными и рациональным нормам потребления. Определено соответствие показателей фактического потребления продуктов сбалансированным потребностям в питании. Проведена диагностика динамики индексов достаточности потребления продуктов питания на одного человека в соответствии с рациональной и минимальной нормами потребления в течение последних лет. Определен уровень потребления основных видов продуктов питания в разрезе регионов Украины. Осуществлено оценивание показателей динамики самообеспеченности Украины основными продуктами питания. Оценены предпосылки и перспективы выхода национального товаропроизводителя на внешний рынок.

Ключевые слова: агропродовольственный рынок, глобальная среда, потребление, рациональная норма потребления, самообеспечение, внешняя торговля, экспорт.

TRENDS AND PLACES OF THE AGRICULTURAL MARKET OF UKRAINE IN GLOBAL ENVIRONMENT

Summary. In the article, the approaches on revealing the features and the basic tendencies of the Ukrainian agro-food market development in the global environment have been further developed. The problems and perspectives of the modern development of the Ukrainian agro-food market have been formulated. The consumption indicators diagnosis of the foodstuff main types per one person has been made and the comparison of these indicators with minimum and rational norms of consumption has been made. The correspondence of the actual consumption of the products to the balanced nutrition needs has been determined. The dynamics of food consumption adequacy indices of per person according to the rational and minimum norms of consumption during the last years have been diagnosed. The level of the food main type's consumption in the Ukrainian regions has been determined. The indices of the Ukrainian self-sufficiency dynamics by the main foodstuffs have been estimated. The conducted diagnostics of the production balances, consumption and foreign trade in the foodstuffs main types have been made

it possible to conclude that there has been appeared a “food imbalance” in the Ukrainian agro-food market. This phenomenon characterizes the replacement in the human diet of food some types by others due to the low solvency of the population with the available potential to ensure balanced demand. The prerequisites and prospects for the national producer to enter the foreign market have been evaluated. The prerequisites and prospects for the national producer to enter the foreign market have been evaluated. It has been proved that the Ukrainian producer is interested in export development, first of all due to the significantly higher price on the foreign market. The main problem with this is the raw materials orientation of exporters. Due to the fact that Ukrainian producers supply raw materials, they are not receiving a significant amount of possible profits. The main agro-food products, whose share is growing in the share of Ukrainian exports, are grain (first of all corn), sunflower oil (bulk), vegetables, fruits, chicken, and honey, to small extent milk.

Key words: agro-food market, global environment, consumption, rational consumption, self-sufficiency, foreign trade, exports.